

ՆԱՄԱԿ ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆԻՑ

Կոերականութիւնը Գերմանիայի մէջ *)

Բ

Յայտնի է, որ գերմանական համալսարանները, **) վայելելով խօսքի կատարեալ ազատութիւն, ունին նաև վարչական ինքնավարութիւն: Վարչական անկախութեան հիմնական պայմաններից մէկն է՝ նոր պրօֆէսօրների ազատ ընտրութեան իրաւունքը: Իրաւ է, լուսաւորութեան միջնադարութիւնը de jure՝ ունի որոշ մասնակցութիւն այդ ընտրութիւնների մէջ, սակայն de facto նա շատ սակաւ է օգտուել իր իրաւունքից: Միայն «նոր կուրսի» հաստատուելուց յետոյ հանգամանքները փոխուեւ են, կառավարչական բարձր շրջանները յաճախ ուղղակի թէ կողմնակի կերպով սկսեւ են միջամտել համալսարանների ներքին գործերին, այդպիսով հետզհետէ օտէ կոխուեւ «գիտութեան տաճարներում» բիւրօկրատիկ ուղղութիւնը: Վերջինս մանաւանդ նկատելի է Պրուսիայի մէջ:

Անցեալ աշնան կառավարչական միջամտութեան մի դէպք պատահեց Ստրասբուրգի համալսարանում, որ չնորհիւ իր բացառիկ պայմաններին մեծ յուզում առաջ բերեց ամբողջ Գերմանիայի մէջ, մանաւանդ պրօֆէսօրների շրջանում: Այս անգամ կառավարչական միջամտութիւնը արդէն համալսարանների լոկ վարչական անկախութեան չէր սպառնում, այլ և գիտութեան ազատ աւանդելու սկզբունքին, որ մինչև այսօր Գերմանիայի բարձրագոյն կրթական հիմնարկութիւնների փառքն ու պատիւն է եղել:

Ստրասբուրգի համալսարանում նոր պատմութեան կաթէդրան ազատուեւ է. վարչութիւնը (համալսարանի սենատը)

*) «Մուրճ», № 9:

**) Գերմանիան ներկայումս ունի 22 համալսարան:

ձեռնարկում է նոր պրոֆեսսորի ընտրութեան, ու հրաւերի առաջարկներ է անուամբ Բանակցութիւնները դեռ չաւարտած, կառավարութիւնը յայտարարում է, թէ նա բացում է երկրորդ կաթօլիկ պրոֆեսսորի համար՝ մէկը բողոքական, միւսը կաթօլիկ պրոֆեսսորի համար՝ և թէ վերջինիս համար հրաւերել է ոմն Շպանանին։ Սա յայտնի է որպէս օրթօդոքս կաթօլիկ Ապա պարզուեց, որ կառավարութիւնը այդ տարօրինակ որոշումը կայացնելով կամեցել է որոշ բաւականութիւն տալ Centrum-ին ու էլլամ-Լօթարինգիայի կաթօլիկ կղերականութեան։ Դէպքը եղակի էր Գերմանիայի համալսարանական կեանքում. առհասարակ պրոֆեսսորները հրաւիրւում են անխտիր բոլոր դաւանութիւններից՝ լինի կաթօլիկ, բողոքական, թէ հրէայ՝ և ազատ քաղաքական որևէ նկատումներից։ Շպանանի հրաւերը բնականաբար առաջ բերեց միաժամանակ հրճուանք կաթօլիկ կղերական շրջաններում եւ սաստիկ դժգոհութիւն հասարակութեան բոլոր կրթուած խաւերում։

Հռչակաւոր պատմագէտ ակադարդ Մոմսէնը՝ որին իրաւամբ անուանում են Գերմանիայի պրոֆեսսորների Նեստոր՝ ամենից առաջ արձագանք տուելով այդ անսովոր երևոյթին, հրապարակ գալով մի բողոքագրով, որ միևնոյն ժամանակ ազդու կոչ էր՝ ուղղած Գերմանիայի պրոֆեսսորներին՝ գիտութեան ազատ ու անկախ աւանդման պաշտպան հանդիսանալ։ Մոմսէնի նամակը լոյս տեսաւ Միւնխէնի նախօրնալ-լիբերալների օրգանում «Համալսարանական կրթութիւն ու դաւանաբանութիւն» բնորոշ վերնագրի տակ *)։

«Մեր կեանքի նեարդը — ասում է Մոմսէնը բողոքագրում — կազմում է կանխակալութիւնից ազատ գիտական հետազոտութիւնը (Voraussetzungslose Forschung). այսինքն՝ այնպիսի ուսումնասիրութիւն, որ չէ ծառայում գիտութիւնից դուրս ուրիշ գործնական նպատակների ու միտումների, հետազոտութիւն՝ որ սոսկ ստոյգ է թւում բարեխիղճ ուսումնասիրողին թէ տրամաբանօրէն թէ պատմական տեսակէտից. մի խօսքով հետազոտութիւն, որի միակ նպատակն է՝ ճշմարտութիւնը։ Հրաւերել մի պատմագէտ կամ փիլիսոփայ, հարկադրելով նրան լինել բողոքական կամ կաթօլիկ ու ծառայել իր դաւանութեան, նշանակում է ոչ այլ ինչ, եթէ ոչ պարտադրել նրան սահմանափակել իր հետազոտութիւնը, երբ փաստերը թւում են անյարմար նրա կրօնական այս կամ այն ղօգմային. այսպէս, բողոքական պատմաբանին արգելել հակայագործ պապականութեան պատմութեան

*) „Münchener neueste Nachrichten“, 15 նոյեմբ. 1901.

Սեպտեմբեր, 1902.

վրայ լոյս սփռել, իսկ կաթօլիկին՝ արժանի գնահատել հերետիկոսութեան ու բողոքականութեան խորունկ մտքերը ու անսահման մեծ նշանակութիւնը»։ Նամակի վերջում Մոմսէնը նկատում է, որ նա դիտաւորութիւն չունի շօշափելու որևէ մասնաւոր դէպք։ Խօսքը սկզբունքի հարց է՝ արդեօք «դարացի ու օգտաւէտ է համալսարաններում պրօֆէսորների ընտրութեան ժամանակ ղեկավարուել դաւանաբանական նեղ նկատումներով։

Ինչ ասել կուզի, որ ծերունի պրօֆէսորի հեղինակաւոր ձայնը անմիջապէս կենդանի արձագանք գտաւ Գերմանիայի համարեա բոլոր համալսարաններում։ Պրօֆէսորների ջախջախիչ մեծամասնութիւնը հանդէս եկաւ որպէս ջերմ պաշտպան «անկանխակալ գիտական հետազօտութեան» նշանաբանի։ պրօֆէսորները շտապեցին մի շարք ուղերձներով և ապա առանձին յօդուածներով պարբերական մամուլի մէջ յայտնել իրանց խորին համակրանքն ու երախտագիտութիւնը ականաւոր պատմագէտին, որ չը զլայաւ բարձրացնել իր զօրեղ ձայնը յօգուտ գիտութեան ազատութեան ընդդէմ կղերական միջին խարդաւանքների, Բայց և հակառակորդները՝ կղերականութեան ներկայացուցիչները, չը մնային լուռ։ սակայն ինչ կարող էին առարկել «անկանխակալ գիտական ուսումնասիրութեան» սկզբունքի դէմ, մի սկզբունքի, որի ճշմարտութիւնը արեգակի լոյսի պէս պարզ է։ Նրանք ունէին միայն մի ելք՝ դիմել եզուխանքի սիրած միջոցներին, այն է՝ աղաւաղել Մոմսէնի խօսքերը, ձգնել տալ նրանց ուրիշ մեկնութիւն, տարբեր միայք... ուղտրամօնտանները ջանում էին ամեն կերպ ապացուցանել, որ Մոմսէնի ասած «անկանխակալ գիտական հետազօտութիւնը» լոկ բարձրահնչիւն խօսքեր են, զուրկ որևէ իրական բովանդակութիւնից... Միթէ կայ մի գիտնական, մի պատմագէտ, որ չունենար իր անձնական որոշ քաղաքական, սոցիալական կամ կրօնական հայեացքները։ միթէ հնարաւոր է կատարել որևէ գիտական ուսումնասիրութիւն առանց ղեկավարուելու սեպհական աշխարհահայեցողութեամբ։ մարդ չըկայ—բացականչում էին նրա մեծ ապոմարով—որ մտաւոր և հոգևոր *tabula rasa* (մաքուր տախտակ) լինէր։ Մոմսէնի վարմունքը մի կատակերգութիւն է և ուրիշ ոչինչ...

«Ով պարագել է երբ և իցէ մեթօդօլոգիական խնդիրներով—ասում է Միւնխենի համալսարանի պրօֆէսոր, ռայխըտագի պատգամաւոր ու Բաւարիայի ուղտրամօնտանների պարագելուս Հերտլինգը (Hertling)—գիտէ, որ «անկանխակալ գիտական հետազօտութիւն» ասած բանը գոյութիւն չունի։ մեր

բոլոր ուսումնասիրութիւնները ու մեր գիտութիւնը հիմնուած են բազմաթիւ կանխալալ կարծիքների վրայ *)»:

Այս եզուրիտական առարկութիւնները ստիպեցին Մոմսէ-նին մի նոր նամակով **) բացատրել, թէ «անկանխալալ գիտական հետազոտութիւնը» չէ պահանջում, որ գիտնականը իր ուսումնասիրութիւնը կատարելիս կամ պրոֆէսսորը իր դասախօսութիւնը աւանդելիս մի կողմ ձգեն իրանց աշխարհայեցողութիւնը. նա բողոքում է լոկ այն սխտեմի դէմ, որի նպատակն է մտցնել գիտութեան աւանդութեան մէջ դաւանաբանական սկզբունքը, հարկադրել պրոֆէսսորին ծառայել այս կամ այն կրօնի շահերին: «Դաւանականութիւնը—պնդում է Մոմսէնը—մահաբեր թշնամի է համալսարանական գործին»:

Այս պոլեմիկան պարբերական մամուլից շուտով անցաւ գրականութեան: Լոյս տեսան թէ յառաջադիմականների և թէ ուղարամոնտանների կողմից մի շարք գրքեր, ուր մանրամասն քննութեան էր առնուում կաթօլիկութեան վերաբերմունքը դէպի գիտութիւնը ու ժամանակակից կրթութիւնը: Այդ հրատարակութիւնների մէջ ուշագրութեան արժանի է Միւնխենի համալսարանի պրոֆ. Գիւտտլէրի (Güttler) գրքոյիը հետեւեալ բնորոշ վերնագրով՝ „Giebt es eine „Katholische“ Wissenschaft?“ (Արդեօք գոյութիւն ունի «կաթօլիկ» գիտութիւն»): Գիւտտլէրը կաթօլիկ է ու ինքը իրան անուանում է «կաթօլիկ եկեղեցւոյ հաւատարիմ որդի»: Այս իսկ տեսակէտից հեղինակի դատողութիւնները կրկնակի գնահատելի են: Արդ ինչպէս է վերաբերւում «կաթօլիկ եկեղեցւոյ հաւատարիմ որդին»: Այս իսկ տեսակէտից հեղինակի դատողութիւնները կրկնակի գնահատելի են: Տեսնենք ինչպէս է վերաբերւում «կաթօլիկ եկեղեցւոյ հաւատարիմ» զաւակը՝ Մոմսէնի շարժման:

«Անկանխալալ գիտական հետազոտութիւն» անելով—բացատրում է արգոյ պրոֆէսսորը—չը պէտք է ըմբռնել՝ ինչպէս ընդունել ու տարածել էին շատերը, որպէս պահանջ անտես առնել մարդու տրամաբանութիւնը ու հոգեբանութիւնը, նրա անձնական տեմպերամենտը ու անհատական հակումները: Երբեք, նա պահանջում է սոսկ հրաժարուել կրօնական դօգմայով աւաջնորդուելուց գիտական աշխատութիւնների ժամանակ»: Ապա հեղինակը բերո՞րոսպելտիւ հայեաղք ձգելով պատմութեան վրայ նկատում է: «Միջին դարերում եկեղեցական հեղինակութիւնն ու ազատ մտքի մէջ ծագած պայքարը վերջացաւ վերջի-

*) Ibid, № 538.

**) Ibid, № 546.

նրա կատարեալ յաղթութեամբ: Միջնադարեան միսոյաստիկան պահանջում էր, որ կրօնական դոգման գիտական ազատ ուսումնասիրութեան սահմանը կազմէր, սակայն նոր դարերը այդ անպայման բացասեցին: Այս երկու դարազրուիւնների միթօդները էական զանազանութիւնը կայանում է հէնց ժամանակակից գիտութեան անկախութեան մէջ որն է դոգմատիկ սահմանափակումներից, նրա անկանխակալութեան մէջ (Voraussetzungslosigkeit): Արդ, ինչպէս կարելի է կամաւոր կերպով յետ դառնալ դէպի նրանց միութիւնը... Գիտութեան բաժանումը կրօնական դոգմայից մի նշանաբան է և այդ երկու դարուց ի վեր մեր մէջ արին ու ոսկոր է դառել: Այն օրից, երբ նախ Վեստֆալեան խաղաղութեան դաշնադրութիւնը ու ապա Փրանսիական մեծ յեղափոխութիւնը (1789 թ.) տալիս ու վրայ արին կեանքի բոլոր յարաբերութիւնները, անկարելի է այլ ևս գիտութիւնը ստորագրել կրօնական դոգմային նախկին ձեով: (էջ 8, 8, 20 և 22):

Մեր նպատակից դուրս է կանգ առնել այս բանակոտի խիստ հետաքրքիր ու խրատական բոլոր մանրամասնութիւնների վրայ: Մենք կամենում էինք միայն յիշատակել մի երևոյթ, որ մի կողմից լուսաբանում է կառավարչական շրջանների ու կաթօլիկ կղերականութեան դիրքը կրթական ասպարիզում, իսկ միւս կողմից ցոյց է տալիս, որչափ զօրեղ է ազատ ու անկախ գիտութեան անհրաժեշտութեան գիտակցութիւնը Գերմանիայի հասարակութեան յառաջադէմ խաւերի մէջ: Չը նայած վերջիններիս մշտական ընդդիմադրութեան, ուլտրամոնտանները, օգտուելով կառավարութեան հովանաւորութիւնից, չեն խնայում ոչ մի ջանք կրթական գործը ամբողջովին իրենց ձեռքը վերցնելու նրանք չը բաւականանալով գոյութիւն ունեցող համալսարաններում առանձին կաթօլիկ կաթէդրաներ բանալով պատմութեան ու փիլիսոփայութեան համար—թող աստուածաբանական բաժինները, ուր ազատ իշխում են նրանք—այսօր երազում են առանձին «կաթօլիկ համալսարան» հիմնել... իսկ առայժմ բանակցութիւններ են տեղի ունենում Հռոմի ու Բերլինի մէջ ուլտրամոնտանների պարագլուխների միջնորդութեամբ բանալու «կաթօլիկ ֆակուլտէ» Ստրասբուրգի համալսարանում...

Կը յաջողուի կղերականութեան այս համարձակ ձեռնարկները թէ ոչ—դժուարին է ընոր կուրսի» ժամանակ գուշակելը: Սակայն խնդիրը դորանում էէ: Ուշադրութեան արժանին դաւանաբանական վտանգաւոր ուղղութիւնն է, որ ուլտրամոնտանները ջանում են մտցնել կրթական գործի մէջ: Յայտարարելով ժամանակակից գիտութիւնը «մտաւոր» ժանտախտ»

(geistige Epidemie), ճգնում են մի կողմից գիտութիւնը կարօ-
[իկացնել], միւս կողմից հրաւէր են կարգում հրաժարուել իս-
պառ ժամանակակից կուլտուրայից ու դառնալ յետ դէպի միջ-
նադարեան խաւարը, դէպի անդրպատմական կարգերը...

Ահա մի նմուշ:

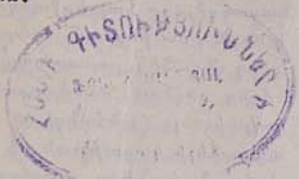
«Յետ, յետ—կանչում է Ռօտտենբուրգի եպիսկոպոս Կէպ-
պլէրը մի հրապարակական ճառում. ներկայ կուլտուրական ճա-
նապարհը միայն ըստ երևոյթին է տանում դէպի յառաջադիմու-
թիւն. նա առաջնորդում է դէպի անդունդի եզերքը...

Յետ դէպի բարի հին դերմանական կենցաղավարութիւնը.
յետ դէպի խելացի քրիստոնէական կեանքը. յետ դէպի հնազան-
դութիւն մեծերին. յետ դէպի ժուժկալութիւն, համեստութիւն,
խնայողութիւն ու սակաւապետութիւն...

Ինչ կորչին թալկացուցիչ կրթութիւնը, գիտութիւնը,
ազատութիւնը» *)...

Արդեօք հարկաւոր են բաղատութիւններ...

Անցնենք այժմ Գերմանիայի քաղաքական-սոցիալական
կեանքին:

Quidam.

*) „Münch. N. N.“ 17 Թուիսի, 1902.